

M.B.H.G.
De Heer A. GOFFART
Directeur
B.R.O.H. – Directie Stedenbouw
CCN-Vooruitgangstraat 80 - bus 1
1035 Brussel

U/Ref : D.S. 04/pfu/175503

D.M.L. MVH2043-0496/02/2006-161PR
O/Ref : GM/ah/BXL-2.994/s420
Bijlage : 1 dossier bestaande uit :

Brussel,

Mijnheer de Directeur,

Betreft : BRUSSEL. Congres- Onderrichts en Drukpersstraat. Restauratie van het voormalig hotel Knuyt de Vosmaer – Hotel Empain. Eensluidend advies.
Dossier behandeld door Dhr. S. De Bruycker – D.S. en Mevr. M. Van Haelen – D.M.L.

In antwoord op uw aanvraag van 27 augustus 2007 met bovengenoemde referentie, ontvangen op 3 september jongstleden, hebben wij de eer u te melden dat de K.C.M.L. **gunstig advies uit onder voorbehoud** heeft uitgebracht over de restauratie van de beschermde straatgevels en de bedaking.

Zij bracht daarentegen **ongunstig** advies uit over de overige aspecten van de aanvraag voor unieke vergunning, zowel wat betreft de beschermde als de niet beschermde delen.

Deze aanvraag voor unieke vergunning betreft een omvangrijke groep gebouwen in de O.L.V.-ter Sneeuwwijk. Daartoe behoren het voormalige hotel Knuyt de Vosmaer en de aanpalende huizen, de latere bank Empain, aan de Drukpersstraat, de Congresstraat en de Onderrichtsstraat, uitgezonderd bepaalde delen als monument beschermd bij besluit van 24/10/05.

Het project betreft ook de huizen aan de Onderrichtstraat 89 en de Drukpersstraat 7-13 die eveneens hebben toebehoord aan de familie Empain. Ze hebben een intrinsieke erfgoedkundige waarde en bevinden zich in de vrijwaringszone van het monument, maar ze genieten niet van een wettelijke bescherming.

Het project beoogt de restauratie van de beschermde elementen en de inrichting van een “polyvalent” kantorencomplex. Het historisch gegroeide geheel wordt opgedeeld in zones die zowel individueel als globaal verhuurd kunnen worden. Een aantal opties zouden negatieve gevolgen voor het erfgoed hebben:

1. de van op de binnenkoer zichtbare toevoegingen hanteren een vormtaal die afbreuk doet aan de beschermde achtergevels; het betreft vooral het nieuwe kantoor op +4 en het uitwendige deel van de ovalen trapzaal;
2. de ingrepen op de koetspoort en de neogotische trapzaal tasten hun erfgoedkundige waarde aan;
3. in de huidige staat van het dossier stoelt de reconstructie van de belvédère op onvoldoende materiële getuigen;
4. het samenvoegen van de huizen aan de Drukpersstraat leidt tot hun bijna totale afbraak; van het nummer 9 blijft enkele de gevel overeind die bovendien wordt losgekoppeld van de achterliggende ruimte. Dit schoolvoorbeeld van façadisme is op stedenbouwkundig en erfgoedkundig vlak onaanvaardbaar.

Het ongunstige advies van de Commissie betekent echter geen totale weigering van het volledige project, en de Commissie is zich bewust van de omvang en de complexiteit ervan. Omwille van bovenstaande knelpunten kan de Commissie over het ontwerp in zijn huidige staat echter geen gunstig advies uitbrengen, te meer daar het eigenlijke restauratiedossier van de beschermde interieurs zich nog in het beginstadium bevindt. **De KCML uitte bovenstaande bemerkingen reeds tijdens verschillende plaatsbezoeken en in twee uitvoerige principeadviezen van 2004 en 2005. Hoewel het project werd gespecificeerd, en op enkele punten werd aangepast, zijn de huidige plannen na drie jaar spijtig genoeg ongewijzigd t.o.v. het voorontwerp.** De Commissie betreurt dat haar principeadviezen nauwelijks opgevolgd werden, hetgeen de aflevering van de unieke vergunning vandaag sterk hypothekeert.

I. Restauratie van de beschermde straatgevels en de bedaking

(eensluitend gunstig advies onder voorbehoud)

1. Restauratie van de gevel

De aanvraag bevat een erg volledige diagnose van de beschermde gevels. Per bouwonderdeel werd het schadebeeld vastgelegd en werd een behandeling voorgesteld. De gegevens zijn eveneens gelokaliseerd op syntheseplannen; de beschrijving en de omvang van de ingrepen staan in het lastenboek en de meetstaat. Daarentegen ontbreekt de verklaring van het schadebeeld en de impact van sommige gebreken. Dit vormt een probleem in het geval van de steenvervanging. De Commissie vraagt de desbetreffende opties nauwkeurig te motiveren en ter goedkeuring voor te leggen aan de D.M.L., rekening houdend met volgende bemerkingen:

- De belangrijkste ingrepen zijn de vervanging van alle balusters van de balkons alsook van bepaalde frontons en vuurpotten van de voorgevel. De Commissie aanvaardt de vervanging van de elementen indien hun bewaringstoestand stabiliteitsproblemen stelt. Hoewel de stenen van de frontons en de vuurpotten een sterk verweerd uitzicht vertonen, is het ***niet duidelijk of men de stenen wil vervangen om esthetische redenen dan wel of zich een stabiliteitsprobleem stelt. Indien dat laatste niet het geval is, moet de ingreep zich beperken tot een consoliderende behandeling*** om zoveel mogelijk authentieke elementen te behouden.
- Men voorziet 78 vervangingen van elementen in witte steen en 63 elementen in blauwe steen d.m.v. verlijmen en inschieten. ***Daar waar noch de conservering, noch de leesbaarheid van de gevels in het gedrang komen door de schade, vraagt de Commissie geen nieuwe elementen in te voegen*** om een ‘patchwork’ effect te vermijden.
- Vooraleer te opteren voor een hydrofuge, moet men de absorptiegraad van de stenen meten om te peilen naar de efficiëntie van de toepassing. ***Deze tests moeten ter voorbereiding aan de DML voorgelegd worden.***

- De sgraffito-panelen werden nog niet onderzocht. De Commissie vraagt dit onderzoek uit te voeren wanneer de stellingen geplaatst zijn en op grond van dit onderzoek **een restauratiedossier samen te stellen** en ter goedkeuring voor te leggen aan de D.M.L. en de K.C.M.L.

2. De reconstructie van de 'belvédère' en van het torendak

Op de oorspronkelijke plannen van architect Naert wordt het dak bekroond door een belvédère en door een torendak. De sonderingen om te achterhalen of die elementen ooit werkelijk bestaan hebben, zijn nog niet uitgevoerd. Wel vertoont de dakrand die mogelijk de basis vormde van de belvédère een onafgewerkt uitzicht.

In afwachting van verder onderzoek in situ en materiële bewijzen van hun bestaan, geeft de Commissie geen positief advies over de voorgestelde reconstructie. Indien men sporen vindt van de belvédère dan kan de Commissie met de reconstructie akkoord gaan, maar vraagt ze het ontwerp overeenkomstig die sporen te concretiseren.

Volgens het ontwerp zou de constructie bestaan uit eikenhouten kolommen voorzien van een zinken dak en vloer in teakparket. In tegenstelling tot de plannen van Naert, zou men de uitbouw dicht met glas (teruggetrokken t.o.v. de kolommen). **De Commissie vreest voor de visuele impact van de glaspertijen en vraagt de belvédère open te laten.**

Volgens de plannen zou men ook het torendak reconstrueren. Detailplannen daarover ontbreken. Zoals voor de belvédère moet men vooraf onderzoek verrichten naar materiële sporen van dit element. **In de huidige staat van het geeft de Commissie geen positief advies over de voorgestelde reconstructie.**

3. Restauratie van het buitenschrijnwerk

Het houten schrijnwerk is in goede staat. In de jaren 1930 werd de volledige sokkelverdieping verbouwd door architect Vivenoy. Het buitenschrijnwerk is sindsdien donkerbruin gebeitst en voorzien van hekwerk. Daarentegen werden volgens het stratigrafisch onderzoek, de deuren en poorten van de sokkelverdieping ooit gedecapeerd en herschilderd. Men kon niet uitmaken of het schrijnwerk hier oorspronkelijk geschilderd of gevernist was. Volgens de ontwerpers zouden schraapsporen van de eerdere decapering het herstel van het gevernist uitzicht bemoeilijken. Dit geldt eveneens voor de ramen van de verdiepingen. Men stelt daarom voor het schrijnwerk te herschilderen naar bestaande toestand.

Volgens de Commissie is het kleuronderzoek erg beperkt (een gering aantal, en slordig geopende vensters) en leidt het niet tot duidelijke conclusies over de staat van de ramen. Ze wijst er echter op dat, vanaf de jaren 1870, de architectuur steeds meer aandacht kreeg voor de materialenrijkdom. De ramen van de hoofdgevel waren oorspronkelijk dan ook meer dan waarschijnlijk gevernist. **De Commissie meent dat men zou moeten terugkeren naar de oorspronkelijke toestand** en ze vraagt in dat kader verder onderzoek te verrichten naar de bewaringstoestand van het buitenschrijnwerk. Indien de slechte staat van het schrijnwerk het aanbrengen van een vernis onmogelijk zou maken dan kan men opteren voor een houtkleurige afwerking (verf, lazuur,...)

II. ZONE A : hotel Knuyt de Vosmaer

(ongunstig advies, eensluidend uitgezonderd over de noodtrap)

1. Nieuwe lift- en trappenkern in het voormalige hotel Knuyt de Vosmaer

Een ovalen lift- en trapkoker die de niveau's -1 t.e.m. +4 bedient, vervangt een deels bestaande diensttrap, rechts van de koetsdoorgang. **De Commissie aanvaardt deze optie omdat de kern wordt ingeplant in een veelvuldig verbouwde zone** (die overigens uit de bescherming werd gelicht). Het valt echter te betreuren dat deze toevoeging, die bedoeld is om het complex functioneler te maken, weinig bijdraagt tot een rationeel ruimtegebruik (ovalen schacht met weinig bruikbare restruimte) ; de toegang tot de nieuwe kern is niet duidelijk leesbaar.

De Commissie waardeert dat de achterwand van de galerij op +1 niet volledig wordt opengewerkt zoals eerder voorgesteld, en dat men zich beperkt tot het vervangen van de twee bestaande deuren in de zijwand. Bij het dossier zijn daarover echter tegengestelde uitvoeringsplannen gevoegd. Het plan 1/50 van +2 (AR.SV.P.04) voorziet glazen deuren in

tegenstelling tot het A3 detailplan (AR.SV.BE.17 addendum). Volgens dit laatste plan zou men de bestaande deuromlijsting behouden maar het linteel verhogen (waarom ?); een nieuwe blokdeur zou aan de zijde van de vestibule voorzien worden van eikenhouten gesculpteerde delen “naar bestaand model”. **Het ontwerp is op dit punt niet gemotiveerd**: gaat het om een replica van de in situ bestaande deuren ? Zijn de bestaande deuren niet RF 30' ?

2. Uitbreiding van niveau +4

Vermits men heeft geopteerd voor een lineaire verbinding tussen de begane grond en de hoogste verdiepingen, zal de trapkoker met bijhorende doorgang boven het bestaande volume uitsteken.

Aan deze ophoging koppelt men ook de optie om niveau +4 uit te breiden met een bijkomende kantoorruimte. De doorgang en de nieuwe ruimte zouden een glazen gevel krijgen. De trapkoker is bekleed met een parement in speklagen van baksteen en witte steen.

In haar principeadvies van 2005 vroeg de Commissie de op de binnenkoer uitgevende toevoegingen zo discreet mogelijk te integreren en veeleer te streven naar integratie dan naar contrast. De Commissie brengt **ongunstig advies uit over de toevoeging van een nieuwe vergaderzaal** omwille van de onaanvaardbare visuele impact op de beschermde achtergevels en de gevolgen de onderliggende Art Decoruimte. Ze meent dat het weglaten van het kantoor het project niet in het gedrang zal brengen. Het toegevoegde kantoor meet immers maar 3,5 bij 6,5 m en de glaswand biedt uitzicht op de binnenkoer. Het bovenliggende terras daarenboven is ingeplant naast de lawaaijerige koelgroepen.

De uitbouw is voorzien op de (beschermde) Art Deco hal met bovenlicht van niveau +3 waardoor de bestaande zenitale verlichting sterk zou afnemen. Volgens de Commissie weegt de toevoeging van het kantoor dus niet op tegen de erfgoedkundige nadelen ervan. Zij vraagt het ontwerp op dit punt te herzien.

Het buitenvolume van de nieuwe trap hangt samen met de reconstructie van de belvédère (zie restauratie van de gevels). Indien die optie niet wordt weerhouden, dan moet men ook het doortrekken van de trapkoker tot +4 herzien. In het andere geval moet het nieuwe volume een zo sober mogelijke behandeling krijgen

4. De koetsdoorgang

De oorspronkelijke koetsdoorgang wordt ingericht als onthaalruimte en biedt toegang tot de verschillende kantoorzones.

- Ter hoogte van de tweede travee voorziet men een glazen inkomsas bestaande uit metalen stijlen over de volledige hoogte van de ruimte. Dit vergt het slijpen van sleuven in de vloer, de zijwanden en de zoldering. De uitvoering zou dus zowel visuele als materiële nadelen hebben. **De Commissie vraagt het ontwerp op dit punt te herzien.**
- Volgens het plan van het gelijkvloers (AR.SV.P.02) worden de twee dienstdeuren die naar de achterliggende ruimten leiden, vervangen door een nieuwe, dubbele deur. Het detailplan AR.SV.BE.08 stemt daarmee niet overeen en toont een glazen deur, met een omkadering in gelakt glas. De drempel is vervangen door een hellend vlak. De detailplannen tonen een erg ingewikkelde uitvoering (zowel qua opbouw als materiaalkeuze) die het uitzicht van de doorgang niet ten goede komen. **De Commissie vraagt eenvoudige volhouten deuren te voorzien die niet opvallen in de lambrisering.**
- Ook de doorgang naar zone C moet vereenvoudigd worden. Waar zich nu een liftdeur bevindt, wordt een glaswand geplaatst over het volledige oppervlak van de nis, uitgevoerd in doorzichtig en gelakt glas. De nieuwe doorgang zou de aandacht afleiden van de toegang tot de monumentale trap, te meer daar hij zou weerkaatst worden in de naastliggende spiegel. **De Commissie vraagt de nis niet volledig open te breken en het ontwerp op dit punt te vereenvoudigen.**

5. De neogotische trapzaal

De trapzaal vormt een uitzonderlijk onderdeel van het beschermde hotel waarvoor de Commissie in haar principeadviezen van 2004 en 2005 vroeg de lichtinval te verbeteren, door de lichtschacht waarop de glasramen uitgeven vrij te houden. Het ontwerp komt daaraan niet tegemoet. De bestaande schacht wordt – meer nog dan in het voorontwerp – opgevuld met technische leidingen en roosters, en bovenaan volledig gedicht. De glasramen van de neogotische trapzaal zouden daardoor systematisch voorzien worden van een kunstmatige verlichting. **De Commissie gaat hiermee niet akkoord en vraagt de technische leidingen elders te integreren (bijvoorbeeld in de ovale trap- en liftkoker) zodat de trapzaal een natuurlijke lichtinval behoudt.**

Het dossier bevat bovendien geen aanwijzingen over de restauratie van de trapzaal noch over de eventuele behandeling van de glasramen

6. Nieuwe noodtrap in het huis aan de Drukpersstraat 1 (niet-bindend advies)

Ten tijde van ridder Knuyt de Vosmaer had het hotel een ingenieuze inrichting met ingewikkelde circulatiepatronen. De trap van de Drukpersstraat 1 leidde naar een in het herenhuis verweven maar onafhankelijke woning op de bel-étage. Deze trap vormt dus een authentiek onderdeel van het herenhuis en heeft een grote erfgoedkundige relevantie. Hoewel het de beschermingsprocedure van het monument was geopend voor de totaliteit, werd de trap uiteindelijk niet beschermd. Er was echter geen enkele erfgoedkundige reden om dit element uit het beschermingsbesluit te lichten.

Volgens het ontwerp zou de trap vervangen worden door een noodtrap (in beton ?) om zone A van een brandvrije evacuatiezone te voorzien. **De Commissie betreurt dat, in een complex van die omvang, dit waardevolle en oorspronkelijke element wordt opgeofferd aan de nieuwe organisatie.** De Commissie **vraagt voorsnog bestaande de trap te behouden en een andere oplossing te zoeken voor de noodtrap.**

7. Het bankgebouw aan de Onderrichtstraat 93

De Commissie heeft geen bezwaar tegen uitbreiding van de mezzanine in de lokettenzaal noch tegen het plaatsen van een spiltrap vanaf de kelderverdieping.

8. De binnenkoer

De achtergevel van het bankgebouw zou gedeeltelijk bekleed worden met zink. Net zoals de toevoeging van nieuwe volumes op +4 en de nieuwe achtergevels van de huizen aan de Drukpersstraat (zie verder), zou het verticale zinken vlak het uitzicht van de binnenkoer niet ten goede komen. **De Commissie vraagt te opteren voor een bepleisterde achtergevel.**

De oorspronkelijke garagepoorten van het kantoorgebouw n.o.v. Verhelle zijn bijna allen verdwenen op de omlijsting na. Eerder dan de garages open te laten, zou men kunnen opteren voor een reconstructie van de deuren, op basis van verder bouwhistorisch onderzoek (zone B) of een ander passende dichting.

9. Speciale technieken

Bij de inrichting van de beschermde salons tot vergaderzalen voorziet men de plaatsing van convectoren in de vloer. Dit mag niet ten koste gaan van de ruimtes op de tussenverdieping en in geen geval mag de omkasting van de convectoren voor de ramen van de tussenverdiepingen geplaatst zijn.

III. ZONE B : herenhuis Empain (arch. Naert) en bankgebouw (arch. Verhelle)

1. Kantoorinrichting n.o.v. Verhelle (niet bindend advies)

De K.C.M.L. wijst op de kwaliteit van de door Verhelle uitgevoerde achterbouw aan de Onderrichtstraat 91. Het betreft een waardevol kantoorgebouw met een doordachte inrichting. Het behoud van het centrale kantoor is daarom positief.

Ook al werd het interieur van deze kantoren uit de bescherming gelicht, toch vraagt de Commissie de bestaande indeling te behouden in afwachting van de definitieve herbestemming, en over de herindeling te overleggen met de toekomstige gebruiker die de huidige indeling mogelijk geschikt zal vinden. In elk geval zou men het kantoor achteraan, gelegen tegen de mandelinge muur, kunnen bewaren.

2. Trapzaal n.o.v. architect Verhelle (bindend advies)

De trapzaal van architect Verhelle is uitdrukkelijk in het beschermingsbesluit opgenomen. De Commissie waardeert dat de trapzaal niet wordt opgehoogd maar **vraagt ook het volume van deze trapzaal niet te wijzigen door het aanbrengen van een technische koker tegen de achterwand zoals die op de plannen voorkomt**. Niet alleen zou dit de volumetrie verstoren maar eveneens afbreuk doen aan de compositie en de inplanting van de deuren op de overloop.

3. Trapzaal naar ontwerp van architect Naert (niet bindend advies)

De houten trap n.o.v. Naert (beide trappen bestaan momenteel naast elkaar) zou vervangen worden door een lift. De sloop van een originele trap (reeds verwijderd op het gelijkvloers) in zone B is eveneens ingegeven door de beoogde polyvalentie van het kantoorcomplex.

Deze trap werd ontworpen door architect Naert en behoorde tot de in 1887 opgetrokken woning voor baron E. Empain. Het is een authentiek bouwonderdeel met erfgoedkundige waarde.

Volgens de Commissie was er geen enkele erfgoedkundige reden om de genoemde trappen uit het beschermingsbesluit te lichten. Het naast elkaar bestaan van de twee trapzalen getuigt van de boeiende bouwgeschiedenis.

De Commissie betreurt dus dat die oorspronkelijke elementen worden opgeofferd.

IV. ZONE C huizen aan de Drukpersstraat 7-9-11 (niet bindend advies)

1. De plannen

De ontwerpers hebben ervoor geopteerd de drie huizen in te richten als één kantoorentiteit, toegankelijk via een verticale circulatieruimte ondergebracht in het nr. 9, of – op het gelijkvloers – rechtstreeks vanaf het hotel Knuyt. Uitgezonderd de voorgevels en delen van de gemene muren worden de huizen volledig gesloopt. **Het ontwerp resulteert in façadisme, hetgeen de Commissie niet kan goedkeuren, te meer daar de huizen in goede staat zijn**. Een benadering van de huizen aan de Drukpersstraat als aparte entiteiten, elk met hun eigen trap, zou hun behoud mogelijk maken zonder hinder te ondervinden van de onderlinge niveauverschillen. Een dergelijke aanpak zou, integendeel, een grotere flexibiliteit toelaten. De Commissie vraagt de Directie Stedenbouw erop toe te zien dat de interventie in de niet-beschermde huizen de historische ontwikkeling van het geheel zou voortzetten in plaats van ze uit te wissen.

2. Nieuwe achtergevel van de huizen

Momenteel is de achterzijde van de huizen op het gelijkvloers het niveau +1 met baksteen bekleed, aansluitend bij de rest van de binnenkoer. Op de hogere verdiepingen behielden de huizen hun gecementeerde achtergevels.

Volgens het ontwerp worden de huizen voorzien van een uniforme achtergevel met grote glaspartijen. Dit doet niet alleen afbreuk aan het uitzicht van de binnenkoer, maar ook aan de perceelsstructuur die niet langer leesbaar zal zijn. **De Commissie vraagt dan ook de behandeling van de achtergevels te herzien**. Zij pleit voor een discrete renovatie, ook wat betreft de aansluiting met het kantoorgebouw in het binnenblok.

3. De verbouwing van het huis aan de Drukpersstraat 9

Dit huis zou de verticale circulatie van zone C1 herbergen; op de begane grond voorziet men de toegang tot de parking. Het voorontwerp negeert echter de bestaande planindeling: de verticale circulatie wordt van de linker naar de rechter travee verplaatst en de bestaande voordeur wordt opgegeven. De rechtertravee wordt voorzien van een voordeur met eigentijdse vormgeving; de toegang tot de binnenkoer wordt afgesloten door een sectionaalpoort. Op de verdiepingen keert de afgeronde trapzaal en het sanitair zich af van de straatgevel die volledig losgekoppeld is van

de achterliggende ruimten (de ramen zijn quasi ontoegankelijkheid van binnenuit). De Commissie kan deze optie niet onderschrijven. ***Ze vraagt het behoud van de bestaande travee-indeling en van een bij het huis aansluitende voorgevel, met inbegrip van de voordeur.***

IV. RESTAURATIE VAN DE BESCHERMDE ELEMENTEN (eensluitend advies).

In haar principeadviezen van 2004 en 2005 vroeg de Commissie de definitieve versie van het project te baseren op materieel en bouwhistorisch onderzoek in situ. Dit is spijtig genoeg niet grondig gebeurd waardoor er weinig verband bestaat tussen de studies en het ontwerp.

Wel werden veel tijd en middelen geïnvesteerd in grondig archiefonderzoek (opeenvolgende bouwaanvragen) en een kopie van de documenten is bij de aanvraag gevoegd. Van de beschermde ruimten werd een volledige fotoreportage gerealiseerd en de belangrijkste salons werden nauwkeurig opgemeten.

In de huidige staat van het dossier weerhoudt men de fase Edouard Empain als referentie voor de restauratie van de bel-étage. ***Vermits men daarmee de 'bestaande' toestand consolideert kan de Commissie deze optie aanvaarden, onder voorbehoud het bouwhistorisch vooronderzoek verder uit te diepen.***

Uit de verzamelde documentatie werden immers geen conclusies getrokken over de wijze waarop Empain eind 19de- begin 20ste eeuw de oudere elementen in de nieuwe inrichting liet verwerken. Vanuit de hypothese dat baron Eduard Empain een belangrijke stempel op het interieur heeft gedrukt, werd het onderzoek naar de fase Knuyt verwaarloosd. ***In het kader van het bouwhistorisch onderzoek zou men de resten van de oudste bouwfases nauwkeuriger moeten documenteren en pas dan de definitieve opties bepalen voor de restauratie / restitutie van de interieurs.*** De Commissie meent dat de keuze voor de referentieperiode Empain niet mag betekenen dat de vroegere bouwfases weggevaagd worden of uit de reflecties m.b.t. de concrete restauratie-opties worden geweerd.

Ze vraagt dan ook bijzondere aandacht voor alle verwijzingen van de oorspronkelijke periode die men mogelijk zou aantreffen tijdens de werken, bijvoorbeeld achter lambriserings of plafonds. De restauratie moet dus met de grootste omzichtigheid worden uitgevoerd; eventuele sporen moeten indien mogelijk *in situ* geconserveerd en grondig gedocumenteerd worden. De KCML vraagt met de DML betrokken te worden bij de verschillende stappen van de restauratie. ***Zij is bereid elke aanpassing van de plannen te onderzoeken die men tijdens de werf zou overwegen.***

In de huidige staat van het dossier ontbreken nog meerdere noodzakelijke gegevens die inherent zijn aan een restauratiedossier. Deze werkwijze stemt niet geheel overeen de bepalingen van artikel 38 en 38bis van het toepassingsbesluit van 11/04/03. De KCML heeft er begrip voor dat de onvolledigheid van het dossier echter gedeeltelijk voortvloeit uit het feit dat de subsidiërende overheid heeft aangedrongen op het indienen van een globaal dossier, hoewel eerder was geopteerd om de aanvragen voor de ruwbouw en buitenrestauratie los te koppelen van de aanvraag voor de binnenafwerking. ***Zij vraagt het dossier in de mate van het mogelijke aan te vullen voor de aflevering van de vergunning. Anderzijds pleit ze voor de oprichting van een begeleidingscomité met vertegenwoordigers van de DML en de KCML voor de opvolging van de restauratiewerf.***

1. Restauratie van het beschermde interieur in zone A

Over het algemeen vermeldt het lastenboek de hoge kwaliteitsnormen waaraan de restauratie moet voldoen. Het beperkt zich echter tot een algemene omschrijving van de ingrepen waarvan de detaillering verder ten laste van de aannemers valt. Ook kan men vaststellen dat lastenboek en meetstaat niet volledig overeenstemmen met de plannen van het ontwerp, noch met de interventieplannen. Het restauratiedossier moet dus aangepast worden, o.a. betreffende volgende punten:

- hoewel de parketvloeren van de salons op de bel-étage volgens de interventieplannen bijna integraal staan aangeduid als te consolideren, vermeldt het lastenboek en de meetstaat hun volledige restauratie. De technische bepalingen (12.33) bevatten een algemene beschrijving van de parketwerken die het consolideren van de bestaande vloeren niet in overweging lijken te nemen. Overigens vraagt de Commissie het parket niet af te werken met polyurethaanverniss (12.33.11) maar met boenwas;
- er bestaat geen systematische overeenkomst tussen de nummering van de deuren op de plannen en in de meetstaat.
- het lastenboek bevat een algemene beschrijving van de restauratie van de glaskap boven de lokettenzaal (technische bepalingen 12.65.21) : de grafische documenten ontbreken.

De voorgestelde reconstructie (interventieplannen AR.SV.BE. 02) van de historische salons in zone A stoelt op gedetailleerde opmetingen. Volgens de Commissie vertoont het bestaande interieur treffende overeenkomsten met bepaalde tot nog toe niet geïdentificeerde foto's gepubliceerd in WYTSMAN, *Intérieurs et mobiliers de style ancien* van 1902. Zeer waarschijnlijk toont de bij het dossier gevoegde foto het groots salon A2.03. Twee andere foto's betreffende waarschijnlijk het huidige salon B2.01. De Commissie vraagt die hypothese verder te onderzoeken en houdt zich ter beschikking om dit toe te lichten. Ondanks de onvolledige bewaring van de decoratie zijn dus voldoende gegevens beschikbaar die de reconstructie toelaten – onder voorbehoud van eventuele ontdekkingen van elementen uit de Knuyt fase. Wel blijven nog enkele vragen open :

- De verdwenen schoorstenen zijn in het dossier schaars gedocumenteerd. Uit de nog aanwezige sporen blijkt dat de schouwmantels waren voorzien van een boven het niveau van de deuren uitstekende hoofdstel. Het dossier bevat nog geen concrete ontwerpen voor de reconstructie van deze elementen. De ontwerpen moeten voor advies aan de Commissie voorgelegd worden.
- In salon A2.03 (plan AR.SV.BE.03) voorziet men de reconstructie (aanzicht 3.04) van de deur en 2 x 2 panelen lambrisering. De foto's 3 en 4 op plan 2.3_07 tonen echter 2 x 3 panelen, in overeenstemming met de interieurfoto in Wytzman.
- In lokaal A2.03 wordt vlak naast de schouw een deur geïntegreerd in de lambrisering; hoe deze aansluit met de schouwmantel is niet duidelijk.
- De reconstructie van het behangpapier, noch van het imitatie goudleer zijn opgenomen in het lastenboek en voor de afwerking van de wanden in lokaal A2.02 is enkel de ondergrond in gespannen linnendoek voorzien; er wordt geen voorstel gedaan voor de eindafwerking.
- Betreffende de Art Deco ruimten voorziet men een conserverende restauratie maar het voorstel moet nog worden uitgewerkt. De Commissie aanvaardt het principe maar betreurt dat de badkamer wordt omgevormd tot keuken. Ook al zal men de bestaande installatie en de tegels vrijwaren – en dit vormt een absolute voorwaarde bij de goedkeuring – toch negeert de inrichting van de keuken de historische evolutie van het geheel.

Zoals hierboven vermeld, bevat het dossier bevat geen gegevens over de bewaringstoestand en de eventuele restauratie van de vestibule en van de neogotische trapzaal, noch over het glas-in-lood dat die ruimten verlicht. Het dossier moet op dit punt vervolledigd worden.

2. De restauratie van de salons van de bel-étage in zone B

Omwille van de slechte bewaringstoestand van de salons van zone B (lokalen B2.01 en B2.11) opteert men voor een eenvoudige afwerking met parketvloer en eiken lambrisering. **Hoewel de Commissie niet tegen dit voorstel gekant is, vraagt zij de salons beter te documenteren.** Twee foto's gepubliceerd in WYTSMAN, *Intérieurs et mobiliers de style ancien* van 1902 betreffen waarschijnlijk het salon B2.01. Het vooronderzoek moet dus worden voortgezet en het ontwerp eventueel aangepast.

Als besluit vraagt de Commissie voor de hoger vermelde knelpunten zo snel mogelijk een alternatief voor te stellen. Ze is bereid het aangepaste dossier absolute voorrang te verlenen bij de behandeling ervan. Zij vraagt de medewerking van de Directie voor Monumenten en Landschappen en van de Directie Stedenbouw om de aanvraag verder te begeleiden en tot een goed einde te brengen waardoor het mogelijk wordt één van de fraaiste monumenten van het Brussels Gewest te behouden en te herwaarderen.

A. VAN LOO
Secretaris

J. DEGRYSE
Voorzitter

Kopie naar : B.R.O.H. – D.M.L. (Dhr. Ph. Piereuse / Mevr. M. Muret)
B.R.O.H. - D.S. (Dhr A. Goffart / M. F. Timmermans)